

PROFESIONALIZACIJA, SPECIALIZACIJA IN NEIDEOLOGIZACIJA DELA V (SPECIALNIH) KNJIŽNICAH

Marija Milenković, Inštitut za kriminologijo pri Pravni
fakulteti Univerze v Ljubljani

UDK 023:026.07:377
UDK 023:026.07.000.17

Povzetek

Strokovna literatura postavlja v procesu profesionalizacije na prvo mesto šolanje in izobraževanje. Medtem ko je šolanje nasploh pomemben dejavnik osebnostnega razvoja, je stalno širjenje znanja ali t.i. permanentno izobraževanje povezano še s posameznikovimi osebnostnimi lastnostmi. Zato je profesionalizacija dinamičen tok, v katerem dobiva posameznikovo delo določene značilnosti, tako strukturne kot vedenjske. Znanost je doživela v tem stoletju nesluten razvoj, zato se njena posamezna področja čedalje bolj specializirajo. Oženu posameznih znanosti in strok sledimo tudi tisti, ki znanstveno gradivo in informacije zbiramo, ga obdelujemo in posredujemo. V tem oziru s svojo stroko sledimo stroki, za katero opravljamo dejavnost. S profesionalizacijo in specializacijo v knjižnicah pa je najtesneje povezana tudi zahteva po neideologizaciji tega poklica, kar narekuje že kodeks poklicne etike.

UDC 023:026.07:377
UDC 023:026.07.000.17

Summary

Within the process of professionalization of librarians, professional literature gives absolute priority to training and education. While training is generally considered to be an important factor in personal development, a constant widening of knowledge or the so-called permanent education is related to the individual's personal characteristics. Therefore professionalization is a dynamic process in which the work of an individual gets certain features, structural as well as behavioural. In this century Sciences have experienced unimaginable expansion. This has resulted in an increasing specialization of the individual branches of science which must be followed by those who collect, process and disseminate scientific documents and information. In this regard, library professionals follow the profession which they provide services for. Professionalization and specialization in libraries are, however, connected also with a requirement upon non-ideologization of the profession, a postulate derived from the code of professional ethics.

1. Profesionalizacija, profesionalizem

Slovar slovenskega knjižnega jezika (str.230) opredeljuje izraz *profesionalizem* kot poklicno ukvarjanje s čim, in *profesionalizacijo* kot pojav, da postane kaj poklicno. Stopnjo poklicnosti je knjižničarstvo doseglo že pred davnim časom, lahko rečemo že kar 3000 let pred n.š., ko so se v Mezopotamiji pojavile prve urejene zbirke besedil na glinenih tablicah, vodili pa so jih šolani knjižničarji - duhovniki in visoki uradniki, ki so kot redki izobraženci sodili s svojim poklicem v vrhove družbene lestvice.

Nadalje, če se vrnemo k SSKJ, pa pomeni profesionalizem tudi dobro, strokovno opravljanje kakega dela in profesionalnost - lastnost profesionalnega, kar vsebinsko zajema kakovost opravljanja nekega dela, in sicer je mišljena dobra ali celo najvišja kakovost opravljanja nekega dela. To pa je stopnja, ki je zaželena vedno in še posebej v današnjem času, ki je čas izredno hitrega razvoja in vsestranskega napredka na vseh področjih - znanstvenem, tehničnem, tehnološkem, informacijskem itd.

1.1. Poklicna naloga knjižnic

Kaj naj bi bila poklicna naloga knjižnic in knjižničarjev v času računalnikov in telekomunikacij? Knjižničarstvo nikakor ni ostanek poklica, ki se je ukvarjal s pisanimi in tiskanimi viri, temveč je njegovo nadaljevanje, ki po strokovnosti in profesionalnosti dosega vedno višjo, vsestranskemu razvoju ustrezno raven. Poleg svoje pogloblitve naloge, ki je bila nekdanje in je tudi sedaj - posredovanje informacij, idej, misli, se sodobna knjižnica popolnoma suvereno vključuje tudi v vsesplošni tehnološki razvoj. Razvoj spreminja in posodablja način dela v knjižnicah ter s tem dviguje pomen njihove dejavnosti, kljub temu pa ostaja pomen knjižnic v zgodovinskem in družbenem merilu skorajda nespremenjen - ohranjati in širiti ter s tem tudi oplajati in povečevati količino človeškega znanja - tako so knjižnice hkrati nekakšen spomin človeške družbe.

Nekateri pisci štejejo knjižnice (skupaj z univerzami, bolnišnicami in podobnimi ustanovami) v t.i. "profesionalno birokracijo"¹, za katero je značilno, da delo njenih uslužbencev temelji na strokovnjakih - profesionalcih, ki opravljajo svoje delo v skladu s standardi svojega poklica. Poudarek pri njihovem delu je na ugotavljanju potreb uporabnikov. Ko so le-te znane, sledi uporaba ustreznih postopkov, ki pa morajo biti prav tako prilagojeni postavljenim zahtevam in potrebam klientov.

Knjižnična in informacijska dejavnost nista sami sebi namen in vedno nekomu služita, sta torej v glavnem "servisni službi". Zato je normalno, da je z razvojem in zlasti vedno širšo uporabo tehnologije tudi v teh dveh strokah včasih čutiti težnje po osamosvajanju in ustvarjanju neke svoje, nove znanosti. Če se to želi doseči z izobraževanjem kadrov, vedno bolj strokovno opravljenim delom, skratka s profesionalizacijo, ne bi smeli videti v teh težnjah nič slabega.

1.2. Kako doseči profesionalno raven?

Strokovna literatura postavlja v procesu profesionalizacije na prvo mesto šolanje in izobraževanje. Medtem ko je šolanje nasploh pomemben dejavnik osebnostnega razvoja, je širjenje znanja ali t.i. permanentno izobraževanje povezano še s posameznikovo motivacijo, vedenjem (držo) in osebnostnimi lastnostmi, ravno tako pa s pridobivanjem poklicnih veščin. Zato je profesionalizacija dinamičen tok, v katerem dobiva posameznikovo delo določene značilnosti, tako strukturne kot vedenjske.

Strukturne značilnosti zadevajo posebnosti poklica, npr. formalno izobrazbo in pogoje za opravljanje poklica, vedenjske pa izhajajo iz posameznikove osebnosti (npr. odnos do uporabnikov) Zato lahko rečemo, da je profesionalizacija sklop tako etičnih standardov kot znanja in usposobljenosti.² Pot do le-te je dokaj enostavna: je trajen proces, v katerem si posameznik prizadeva zvišati svoje sposobnosti, veščine in znanje, v katerem razvija samega sebe in s tem nenehno vpliva tudi na kakovost svojega dela ter na lastno poklicno podobo.

V strokovni literaturi je mogoče najti veliko praktičnih navodil, kako napredovati na svojem področju.³ Tu najdemo nešteto praktičnih pobud in navodil o tem, katere delovne postopke je treba uvajati in razvijati, da bi dosegli željene rezultate. Pri vsem tem pa, nenehno poudarjajo, so pomembni še mnogi dejavniki, nekateri tudi zunanje narave, ki pa v veliki meri vplivajo na posameznikov odnos do dela. Tako je pomembno npr. odzivanje posameznika na okolje in okolja na njegovo delo, veselje do dela, status, ki ga ima v svojem okolju in končno tudi plačilo za opravljeno delo, ki ravno tako na določen način odraža njegov družbeni status.

1.3. Profesionalci

Nekateri pisci gredo še dlje pri opredeljevanju profesionalnosti in izvajalcev profesionalnega dela. Pravijo, da se profesionalci razlikujejo od drugih de-

² Phillips, s.125

³ Glej Webb

lavcev po intenzivnosti, s katero skušajo zadovoljiti svoje poklicne potrebe, po količini dela, ki ga prispevajo za zadovoljitev teh potreb ter po hierarhiji teh potreb.

Na splošno so profesionalci skupina ljudi, ki ima resnejši in strožji odnos do svojega dela in pričakuje od dela več kot neprofesionalci. Za večino profesionalcev je delo več kot zgolj poklic. Cilji, ki jih želijo doseči v svojem poklicu in karieri, so daleč nad cilji povprečnih delavcev.⁴

Že l. 1967 je Kleingarten⁵ v svoji raziskavi razlikoval med "stopnjo I" in "stopnjo II", kar zadeva zastavljanje ciljev v poklicu. Stopnjo I je opredelil kot povprečen odnos do dela, ki teži za redno mesečno plačo, določenimi ugodnostmi, ki izhajajo iz delovnega mesta in določeno mero (poklicne) varnosti. Ta odnos je značilen za vse kategorije delavcev, ne glede na izobrazbo, delovno mesto ali status.

Stopnja II pa je, za razliko od prejšnje, usmerjena k dolgoročnim ciljem. Sestavine stopnje II so: 1) profesionalna samostojnost oz. pravica do samostojne izbire načina dela; 2) profesionalna integriteta in identifikacija, za razliko od lojalnosti do institucionalnih ali organizacijskih struktur; 3) osebno zadovoljstvo in razvoj lastne kariere in 4) ekonomska varnost in njeno stopnjevanje.

To velja tudi za knjižnice. Namreč vse knjižnice, ne glede na vrsto, si (vsaj potihoma) želijo doseči ta ideal - stopiti iz anonimnosti in podrejenosti neki instituciji in doseči temeljno identiteto. V ta namen se pripadniki stroke trudijo izboljšati strokovno znanje, organizirajo izobraževanje, strokovna posvetovanja, za izboljšanje statusa se povezujejo v združenja, ki oblikujejo svoje programe dela, imajo zakon o svojih strokovnih pristojnostih in dolžnostih, oblikujejo tudi svoj etični kodeks, ki je nekakšna hrbtenica poklica,⁶ saj z vsem tem stroka preneha biti le priučena večšina, njeni izvajalci pa postanejo strokovnjaki z uveljavljenim statusom, ki ga družba in okolje sprejemata kot nepogrešljiv pogoj za svoj obstanek in napredek.

2. Specializacija

Podobno je s *specializacijo*, ki pomeni: 1. usmeritev, omejitev dejavnosti na ozko področje; 2. pridobitev posebnega poglobljenega znanja na ožjem področju kake stroke (SSKJ, s. 832).

⁴ Shaugnessy, s.41

⁵ Prav tam

⁶ Šircelj, s.9

Razlogi za specializacijo na knjižničnem in informacijskem področju so tako družbeni kot strokovni. Znanost je doživela v tem stoletju nesluten razvoj. Zato se posamezna področja znanosti čedalje bolj specializirajo, vendar je že informacij na posameznih specialnih področjih toliko, da so preprosto neobvladljive. Oženju posameznih znanosti in strok, razumljivo, sledimo tudi tisti, ki znanstveno gradivo in informacije zbiramo, ga obdelujemo in posredujemo, v tem oziru s svojo stroko sledimo stroki, za katero opravljamo svojo dejavnost.

Ravno v zvezi s tem so postale zahteve do delavcev v knjižnicah in informacijskih centrih precejšnje. Tako delo zahteva ustrezno usposobljeno, izkušeno, fleksibilno osebje z visokim nivojem znanja s strokovnega področja, na katerem dela in za katero dela, poleg tega pa je pomembna tudi komunikativnost in osebna zavzetost, ki se kažeta v navezovanju in širjenju strokovnih stikov z uporabniki. Idealno je, če z uslužbenci knjižnic sodeluje tudi vodilno osebje, ki lahko v okviru svojih pristojnosti in v svoji funkciji veliko naredi za uspešno delo svojih strokovnih delavcev.

2.1. Izobraževanje kadrov

V zvezi s specializacijo se najpogosteje zastavlja vprašanje izobraževanja kadrov za delo v knjižnicah in informacijskih centrih. Teoretiki s področja bibliotekarstva niso enotnega mnenja, kar zadeva temeljno izobraževanje za delo v specialnih knjižnicah. Nekateri⁷ menijo, da specialne knjižnice potrebujejo posebno izobraževanje (poudarek na računalniškem izobraževanju, usposabljanju za linijsko iskanje, oblikovanju in iskanju avtorskih referenc, temeljnem znanju o trženju), ki je zanje pomembnejše od "tradicionalnega" šolanja (katalogizacije, znanja iz bibliografije, indeksiranja itd.) Torej razlikujejo med bibliotekarskim izobraževanjem in specializiranim znanjem, hkrati pa ugotavljajo, da je eno in drugo pomanjkljivo.

Drugi⁸ menijo, da bi bibliotekarsko izobraževanje moralo usposobiti ljudi za delo v vseh vrstah knjižnic. Čeprav je specialno izobraževanje koristno, pa v splošnem šolanju knjižničnega kadra ni mogoče zajeti vsega in izobraževati knjižničarjev za delo v najrazličnejših knjižnicah - od splošnoizobraževalnih do specialnih. Večina sedanjih bibliotekarjev (tako pri nas kot drugje) ima drugačno temeljno izobrazbo in je prišla na sedanje delovno mesto iz drugih poklicev, pa uspešno opravljajo svoje naloge. Zagovorniki tega mnenja se zavzemajo za čim širše temeljno izobraževanje delavcev v knjižnicah, tako da se vsak posameznik kasneje čim lažje in čim hitreje vključi in "priuči" tudi stroki, za katero dela. Seveda pa v tej "novi" stroki nenehno izpopolnjuje

⁷ Fisher, s.15

⁸ Prav tam, s.22

svoje znanje, si pridobiva nova, specialna znanja ter navezuje stike s strokovnjaki ter se ob delu z njimi in zanje tudi sam uči.

2.2. Ugotovitve raziskave o pomenu specializiranega znanja

Znanstvene informacije so tako specializirane in prednost specializiranega osebja je bila v literaturi že tolikokrat poudarjana, da veljajo specializirane knjižnice kot zelo dobra podlaga za raziskovanje pomena specifičnega znanja. Tako je dala ameriška anketa iz l. 1992 zanimive odgovore.⁹

Ko so vprašali knjižničarje s sicer ustrezno izobrazbo (bibliotekarsko), vendar pa ne tudi s formalno izobrazbo na določenem specialnem področju, kako so se prve dni uvajali v stroko na svojem delovnem mestu v specialni knjižnici, jih je le nekaj odgovorilo, da so prebirali strokovne revije in temeljne učbenike s specialnega področja. Večina jih je menila, da jim temeljna izobrazba pomaga tudi pri vključevanju v nova znanja, da pa če česa ne vedo, to priznajo in povprašajo ustrezno osebo. Ta oseba je lahko uporabnik sam, če pa ta ni pripravljen sodelovati, je osoren ali nervozen, se knjižničar posvetuje s kakim drugim strokovnjakom v svoji organizaciji. Izkazalo pa se je tudi, da je med uporabniki veliko takih, ki so presenečeni, ko ugotovijo, da knjižničar sploh kaj ve o njihovi stroki in so mu pripravljeni pomagati pri širjenju znanja.

Osebnе izkušnje raziskovalcev pa so, da je brez specialnega znanja zelo težko rešiti majhen problem, ki specialistu ne bi povzročal nikakršnih težav. Knjižničarji brez specialnega znanja, se izgovarjajo, da jim npr. za uspešno linijsko iskanje nekih podatkov na področju biomedicine, ni treba poznati funkcioniranja celotnega imunskega sistema. Za nekatere je pomembno tudi, da jim uporabnik pove, ali je dobil tiste informacije, ki jih je pričakoval. Običajno pa so delavci v knjižnicah frustrirani ob dejstvu, da povprečno poznavanje stroke ni dovolj za popoln odgovor in da je specialno znanje zelo težko osvojiti, oz. da je to dolgotrajen proces.

V tujini se velikokrat (in verjetno bo tako kmalu tudi pri nas) odločajo za študij knjižničarstva tudi ljudje, ki so že dosegli diplomu na nekem strokovnem področju, pa morebiti s prvim izborom poklica niso zadovoljni ali pa niso imeli možnosti, da bi se zaposlili. Nekateri se lotijo študija knjižničarstva šele potem, ko že nekaj let delajo v svojem osnovnem poklicu. Veliko je tudi raziskovalcev, ki imajo najrazličnejše težave pri napredovanju zaradi vedno strožjih zahtev v znanosti. Študij knjižničarstva jim omogoča, da spremenijo svojo poklicno pot in delovno okolje. Nekateri so že v preteklosti preživeli veliko časa v knjižnici, tesno sodelovali z njo, ali pa celo delali zanje (npr. pripravljali bibliografije, navezovali stike z drugimi knjižnicami itd.)

Uporabniki, ki imajo opravka s knjižničarji specialisti, ugotavljajo, da dostikrat vedo taki knjižničarji o predmetu več kot uporabniki sami. Tu bi lahko nastala nevarnost, da bi se uporabnik čutil ogroženega in si ne bi upal prositi za pomoč, ali spraševati, da se ne bi osramotil. Pameten knjižničar bo hitro opazil te vrste negotovost in se bo pri komuniciranju in posredovanju informacij prilagodil klientovemu nivoju (npr. uporabljal bo laično terminologijo namesto specifične strokovne) in ne bo razkazoval svoje "vsevednosti", da bi prepričal sogovornika o njegovi "ničvednosti".

Ne glede na predizobrazbo pa velja, da se mora vsak delavec v knjižnici nenehno izobraževati, uvajati v stroko in v računalniško tehnologijo in ju sčasoma, za svoje potrebe, tudi obvladati. Pri tem se je treba zavedati, da se je največ mogoče naučiti ravno od tistih, za katere delamo in ki potrebujejo naše sodelovanje.

3. Neideološkost stroke

Pri zbiranju, obdelovanju in posredovanju informacij ali knjižničnega gradiva je vedno treba opraviti določeno selekcijo podatkov oz. virov. Knjižničar ali informator naj bi že po načelih profesionalizacije, specializacije in zlasti etičnega kodeksa svoje stroke, delovala pri tem izključno na strokovni podlagi. Uporabljala naj bi informacije tako iz domačega okolja (kot so objavljena dela v domačih knjigah in časopisih oz. časnikih, raziskave, podiplomske naloge, doktorske in magistrske naloge, gradiva s seminarjev) kot tudi tuje informacijske vire. Edino merilo za kakršenkoli izbor naj bo stroka in potrebe uporabnikov. Kakršnakoli ideologija, politična ali strankarska miselnost pri tem ne bi smele biti vodilo.

Deideologizacijo pri delu nalaga že kodeks poklicne etike. Čeprav nam noben kodeks ne more narekovati, kaj naj čutimo in kako se bomo sami pri sebi opredelili (ideološko, politično itd.), pa vendarle lahko in mora od nas zahtevati, da svojih prepričanj ne vnašamo v stroko, še manj pa v delo z uporabniki, ne glede na njihov spol, socialni status, nacionalnost, strankarsko ali versko pripadnost itd.

Prevlada ene same ideologije hitro pripelje v vzpostavljanje nekega določenega režima, za režim pa je značilna prilagoditev (sprijaznitev, s katero vladajoči dosežejo pokorščino), občutek zastopanosti (ko vladajoči dosežejo poslušnost, ker ljudje mislijo, da vladajo v njihovo korist) in strah (ideološki mehanizem, pri katerem delujeta sila in nasilje kot obliki vladanja).¹⁰

¹⁰ Therborn, s.115 in dalje

Posamezniki ali skupine sprejemajo ideologije zavestno ali nezavedno, kajti ideološke vplive proizvaja vsakdo v vsakem trenutku in povsod. Taki "aparati" ideologije so poleg državnih še vse mogoče družbene (neformalne) institucije - družina, šola, v okviru izobraževalnega sistema tudi knjižnica. Izobraževalni sistem je s spremljajočo infrastrukturo, po mnenju nekaterih sociologov, najpomembnejši ideološki aparat. Šola in izobraževalni proces nasploh pa sta zaradi dolžine svojega vpliva izredno močan dejavnik, ki lahko prispeva k oblikovanju določene ideologije.

Da omenjanje tega problema ni za lase privlečeno, pričajo dogodki iz ne tako davne preteklosti, ko se je dogajalo, da so tudi znanstvene teorije prispevale pomemben delež k nastajanju in uveljavljanju kršitev človekovih pravic. Ker imamo zlasti v specialnih knjižnicah največkrat opraviti z znanstveno in strokovno literaturo, je prav, da se zavedamo, da je ponujanje samo ene vrste virov, ali celo priporočanje samo neke določene teorije, milo rečeno, nedopustno. V zvezi s tem velja omeniti, da so npr. kriminalnobiološke teorije o psihično abnormnih storilcih,¹¹ dvojčkih, nacionalnem značaju ter tipologijah prestopnikov v času nacionalsocializma povzročile celo vrsto "rasno čistilnih" zakonov in strožje kaznovanje ali celo uporabo smrtne kazni za manj pomembna kazniva dejanja.

4. Zaključek

Domnevamo lahko, da je sen vsake knjižnice imeti dober, profesionalen kader, ki bo bibliotekarsko strokovno podkovan, ki bo obvladal specializirano znanje področja, na katerem dela in ki bo znal pri svojem delu uporabljati najnovejšo tehnologijo. Profesionalnost pa ne pomeni le znanja. Ravno tako je pomemben tudi profesionalen odnos do uporabnika v smislu medsebojnih odnosov. Pod tem si predstavljamo korektno, nevsiljivo, resno komuniciranje z vsemi, s katerimi prihajamo v stik.

Naj zaključim z mislijo enega od bibliotekarjev, ki je izjavil o svojem delu naslednje: "Specialno znanje ti lahko veliko pomaga, če ga imaš, čeprav je tudi z obsežnim temeljnim znanjem mogoče nadomestiti ogromno stvari. Vendar pa se je nenehno treba učiti, in v poklicu, kot je naš, je najbolj zanimivo to - če ne uživaš v učenju, ne sodiš v knjižnico!" Nekdo drugi pa ga je dopolnil: "Lepo bi bilo, če bi človek vedel prav vse, pa ni tako, vendar pa se tudi redko zgodi, da na neko vprašanje ali zahtevo ne bi znal odgovoriti čisto nič."

Literatura

1. Bock, G.; Hüper, R. *Informationstransfer als Beruf*, Hannover, 1985.
2. Fisher, W. "Does Education for Special Librarianship Need to be "Special Education"?", *Education for information* 5(1987):1, s.15-25.
3. Liebman Gibbs, B. "Subject Specialization in the Scientific Special Library", *Special libraries* 84(1993):1, s.1-8.
4. Thuraisingham Ajita, ed. *The New iNformation Professionals*, Aldershot | etc. |, 1987.
5. Pagon, M. "Definiranje organizacijske uspešnosti policijskih organizacij", *Revija policija* 13(1993):2, s.147-162.
6. Philips, J.D. "Professionalism", *The Police journal*, London 64(1991):2, s.124-133.
7. Shaughnessy, T. "Participative Management, Collective Bargaining, and Professionalism", *College and research libraries* 38(1977):2, s.140-146.
8. Streng, F. "Der Beitrag der Kriminologie zu Entstehung und Rechtsfertigung staatlichen Unrechts im "Dritten Reich", *Monatsschrift für Kriminologie* 76(1993):3, s.141-168.
9. Šircelj, M. "Profesionalizacija in etični kodeks knjižničarstva". *Knjižnica* 35(1991):2-3, str. 7-16.
10. Therborn, G.: *Ideologija moči in moč ideologije*, Ljubljana, 1987.
11. Ushewood, B.; Ryder, A. "Promoting the New Image", *The new information professionals*, Aldershot, 1987, s.46-60.
12. Webb, S. *Personal Development in Information Work*. 2.nd. ed. London, 1991.